

A SZLAVÓNIAI MAGYAR SZÓRVÁNYOK

Sebők László

Az alábbi összeállításban a horvátországi magyaroknak csak egy részéről, a szórványkörülmények között élő szlavóniakról fogunk beszámolni. Ezt a szűkítést – a terjedelmi korlátok mellett – különösen az indokolja, hogy a szlavóniai magyar szórványok sorsa olyan általános tanulságokat és párhuzamos analógiákat vet fel, amelyek a többi határon túli magyar közösségeket illetően is fontosak lehetnek. Ezek közül a horvátországi magyarság az egyetlen olyan csoport, amelyiknek nagyobb része nem teljesen tekinthető őshonosnak, miután a 19. század végi gyökerek erre csak részben predesztinálják, továbbá a (burgenlandiakhoz hasonlóan) az itteni magyarok túlnyomó többsége eredendően szórványkörülmények között élt, ma pedig ez a tendencia alapvetővé vált.

A horvátok a 7. században keletről vándoroltak erre a vidékre, országuk ekkor még a Dalmát-tengerpart északi részén és a későbbi Bosznia területén terült el. Az akkori Szlavónia (a későbbi Zágráb, Varasd és Kőrös megyék területe) pedig a Német-római Birodalomhoz tartozott, és szlovének (karantánok) lakták. Szlavóniát Szent László király elfoglalta 1082–85-ben, majd beolvasztotta országába – bár különálló részként királyi hercegek s később bánok kormányozták. László 1090-ben foglalta el Horvátországot (a horvát királyi trón a magyar királyi családra szállt), s Könyves Kálmán (1102) óta a magyar királyok viselték a horvát királyi címet is. A törökök elől menekülő horvátok a 15. század végétől kezdték kiterjeszteni országuk nevét Szlavónia területére is. A törökök Horvátországnak és Szlavóniának csak a keleti felét szállták meg, de a hódoltság megszűnése után a terület nagy része katonai igazgatás alá került. A Dráva–Száva közti négy megyét (Valkót, Verőcét, Pozsegát és Szerémet) Mária Terézia rendelte a bán alá, de követői 1848-ig még a magyar országgyűlésen is részt vettek. (Ezt a vidéket ekkor kezdték előbb Alsó-Szlavóniának, majd csak Szlavóniának nevezni, mert a régi Felső-Szlavónia ekkorra teljesen elhorvátosodott.) A kiegyezés után rendeződött egyértelműen Horvát-Szlavónia közjogi helyzete: az Osztrák–Magyar Monarchián belül Magyarország társországa lett, jelentős autonóm jogokkal. A továbbiakban Szlavóniát a Varasd–Eszék közötti Dráva és Száva által határolt területtel azonosítjuk.

Az adatok kiértékelésénél a számos területváltozás bizonyos nehézségeket okoz, ezért mindig szükséges hangsúlyoznunk, hogy a konkrét adatok az akkori vagy a mai Horvátország területére vonatkoznak. A települések esetében is léteznek problémák: a régi – 1914 előtti – horvátországi közigazgatásban az

adóközség volt az az egység, amely az 1918 utáni délszláv községekkel általában összehasonlítható volt. Az 1950-es években kialakított településrendszer a régebbiekkel már teljes egészében összevethetlenné vált, gyakorlatilag a tanyák, majorok is önálló település státusba kerültek, számuk (Horvátországban) összesen 7 ezer körüli volt. A helyzet tovább bonyolódott, amikor 1996-ban teljesen új közigazgatási rendszert vezettek be Horvátországban: a megyerendszert, ahol a megye (upanija) két alkotóeleme a város és a község lett. Utóbbiakat – egyébként logikus szakmai érvek alapján – azonban úgy alakították ki, hogy területi előzményeik nem voltak, ezért az összehasonlíthatóság csak a jelenlegi egységekre aggregált régebbi településenkénti adatok felhasználásával lehetséges.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1880–1910 között végrehajtott népszámlálások¹ azonos módszerrel készültek: a lakosság anyanyelvét és vallását kérdezték, és az adatsorokat községsorosan publikálták.² A környező országok által sokszor támadott, 1910. évi népszámlálás kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy Horvátországban ezeknél a népszámlálásoknál a kérdezőbiztosok horvátok voltak, s a teljes feldolgozást a Zágrábi Statisztikai Hivatalban végezték, így a magyar anyanyelvűekre vonatkozó adatok szándékos torzítást bizonyosan nem tartalmazhattak.³ Ezeknél a népszámlálásoknál egyébként külön anyanyelvűekként szerepeltek a szerbek és a horvátok.

A betelepülést és a magyarság gyors térhódítását az alábbi táblázat⁴ mutatja meg a legjobban (adatok ezer főben):

1. táblázat

A horvátországi magyarok nyelvi jellemzői, 1880–1910

Év	Magyar anyanyelvű	Magyarul is beszélő nem magyar	Magyarországon született
1880	41 417	21 559	82 864
1890	64 794	34 215	113 179
1900	90 180	47 421	130 917
1910	103 405	64 198	133 482

Ez a táblázat igen sokat elmond az akkori viszonyokról.

Egyrészt egyértelműen látszik, hogy a magyar betelepülés csúcsidezőszaka az 1890-es években lezárult, ettől kezdve a magyarországi születésűek száma lé-

¹ Az 1880. évi népszámlálásnál a beszélni nem tudó gyermekek anyanyelvét nem mutatták ki, de általános gyakorlattá vált, hogy az ilyen gyermekek számát a különféle anyanyelvűek között szétosztották.

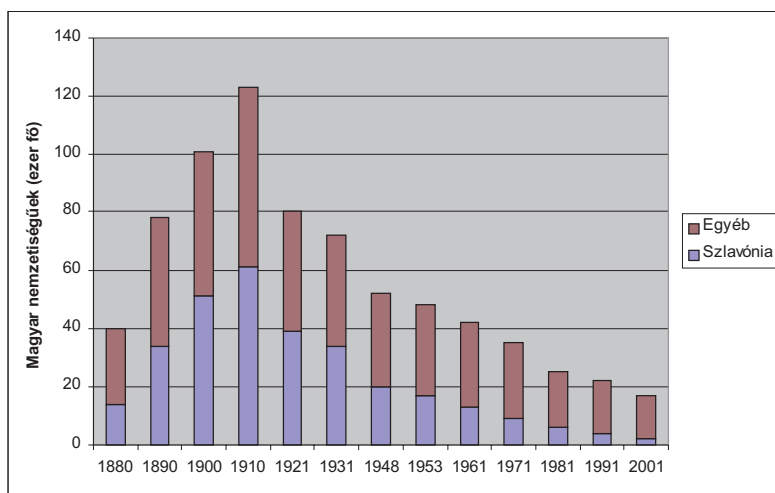
² A magyar népszámlálási statisztika egyik fontos problémája volt, hogy a zsidók és cigányok megoszlottak a különféle anyanyelvűek között – ez azonban a Horvátországhoz került területek esetében a zsidók és a cigányok alacsony száma miatt nem okozott nehézséget az adatok kiértékelése során.

³ Teljesen más probléma, hogy az akkori politikai (nemzetiségi) légkörben a teljesen kétnyelvű horvátok közül hányan vallhatták magukat magyarnak.

⁴ Katus László összeállítása, a népszámlálások alapján. Vö. *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Budapest, 1994, Teleki László Alapítvány, 36.

nyegesen nem változott, másrészt a magyar anyanyelvűek 1890–1910 közötti másfélszeres gyarapodásának fő oka egyértelműen az asszimiláció, a nem magyarok magyar nyelvtudásának gyarapodása is ezt mutatja. Ennek nagyságát – a fenti adatsorok alapján csak ebben a két évtizedben – legalább 15 ezer, de inkább 20 ezer fő körülre becsülhetjük. Mivel azonban a magyarság irányába ható asszimiláció valószínűleg 1890 előtt is jelentkezett, a magyarság asszimilációs nyereségét 1870–1910 között 20–30 ezer fő közöttinek feltételezhetjük.

E két jelenséget azért fontos kiemelni, mert az 1918 utáni drámai mértékű – a mai területen 1921-ig 43 ezer fős – magyarságfogyásnak nyilvánvalóan egyik fontos összetevője lehetett a reasszimiláció. Bognár András szerint a horvátországi magyarok trianoni migrációs vesztesége mintegy 30 ezer fő lehetett: 22 371 Horvátország-Szlavóniából, 2222 Fiuméből és becslése szerint a Muraközéből és Dél-Baranyából kb. 6000 fő. Véleményünk szerint ez utóbbi számadat nem képezzük túlbecsülték, mert a magyarság teljes fogyása volt csaknem ennyi; ezeken a területeken az impériumváltást követő – gyakran csak virtuális – identitásváltás nyilván szintén jelentős tényezőként volt jelen a magyarság lélekszámcsökkenésében. A teljes Horvátországra vonatkozó adatból pedig le kellene vonni a később Vajdasághoz és Szerbiához került területekről kivándoroltak és kiutasítottak számát. A horvátországi magyarok összes migrációs és világháborús vesztesége ugyanakkor valóban megközelíthette a 30 ezer főt. Tudjuk azt is, hogy a tengerentúlra irányuló kivándorlásban is arányuknál jóval nagyobb mértékben vettek részt a jugoszláviai és ezen belül a horvátországi magyarok, ez a számérték azonban teljes egészében megbecsülhetetlen. A magyarok reasszimilációs vesztesége a 20. század első felében azonban így is számottevő, valószínűleg legalább 15–20 ezer főnyi lehetett.

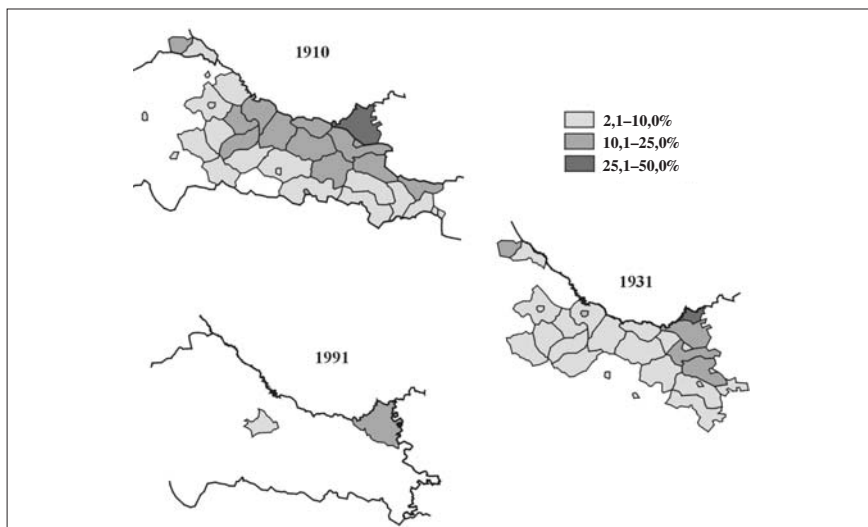
1. ábra
A horvátországi magyarok számának alakulása 1880–2001 között

A két világháború közötti délszláv népszámlálásokat 1921-ben és 1931-ben hajtották végre: anyanyelvre és vallásra kérdeztek, s az adatokat községsorosan is publikálták.⁵

Az 1961–1991 közötti jugoszláviai népszámlálások alkalmával nemzetiségi (valamint néha anyanyelvi) adatokat publikáltak. A horvátországi s ezen belül a szlavóniai magyarok számának alakulását az előző oldalon levő grafikon mutatja.

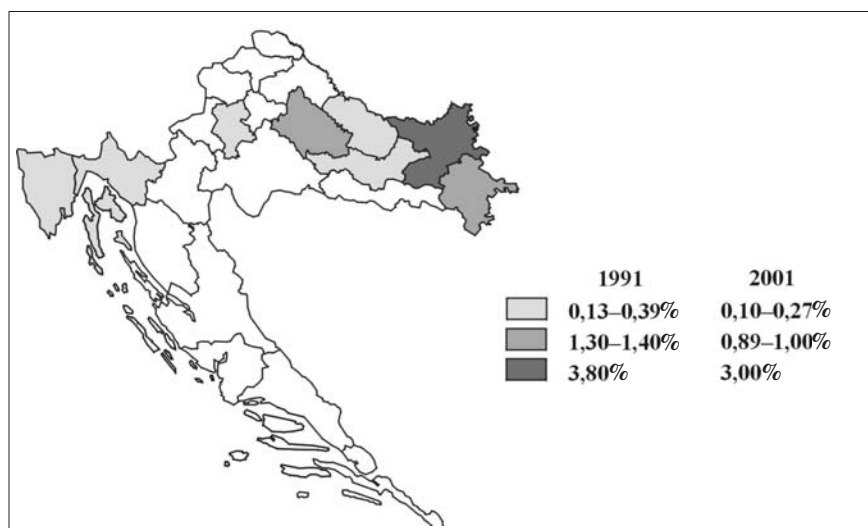
A SZLAVÓNIAI MAGYAROK TELEPÜLÉSTERÜLETE, SZÓRVÁNYOSODÁS

A magyarok településterületének vizsgálatát megnehezíti, hogy a 2002-es népszámlálás nemzetiségi adatait – személyiségi jogokra (!) hivatkozva –, csak az új községek (municipiumok) bontásában publikálták, s ezek az aggregált adatok a településenkénti elemzést nem teszik lehetővé. Kénytelenek voltunk ezért az 1991-es falvankénti adatsorokra támaszkodni. A sajátos körülmények miatt érdemes az utolsó mintegy száz év viszonylatában áttekinteni az itteni magyarok sorsának alakulását.

2. ábra
A magyarok arányának alakulása Horvátországban

⁵ Meglehetősen vitatható volt, hogy az 1921-es népszámlálás alkalmával politikai okokból a szerbek és horvátok csak összevontan [szerb-horvátok] szerepeltek, de ezen is túltettek a következő, 1931. évi népszámláláskor, amikor csak összevont délszláv anyanyelvű kategóriában közölték – a gyakorlatban több mint fél évszázados késéssel – a járási adatsorokat.

3. ábra
A magyarok aránya az új megyei beosztás szerint

A török hódoltság alatt a horvátországi magyarok nagy része elpusztult, s helyükre horvátok és szerbek települtek be. A törökök Horvátországnak és Szlavóniának csak a keleti felét szállták meg, de a hódoltság megszűnése után Horvátország nagy része katonai igazgatás alá került. A kiegyezés (1867) után rendeződött egyértelműen Horvát-Szlavónia közjogi helyzete, mert a határőrvidéket ekkor számolták fel, s 1886-ban bevezették a megyerendszert (polgári közigazgatást). A múlt század elején őshonos (Árpád-kori eredetű) magyarok jelentős számban csak Kelet-Szlavóniában (a Szerémségben) éltek, Eszéken és a Vuka-folyó vidékén, főleg Kórógyon, Harasztin, Szentlászlón és Rétfalun.

A határőrvidék felszámolása után azonban a határőrök (grancsárok) földjeit dél-magyarországi magyar parasztok vásárolták fel igen olcsón, a magyarországi áraknak mintegy 5–10%-áért. A betelepülés mértékét mutatja, hogy míg Fényes Elek 1840-ben a horvátországi magyarok számát 5 ezerre tette, számuk 1910-re 106 ezerre nőtt. Nagyobb részük 1870–90 között telepedett le négy fő területen: Szerém megye keleti (ma a Vajdasághoz tartozó) részén és Vukovár környékén főleg bácskaiak, Verőce megyében Eszék környékén és a Dráva mentén elsősorban somogyiak és baranyaiak, Pozsega megyében a nyugati (daruvári, pakráci, novszkai) járásokban, Belovár megyében a középső és keleti részen dél-dunántúliak és vasiak.

Horvátország-Szlavónia a Magyar Királyság társországa volt; a megyei és járási székhelyeken, valamint a városokban mindenhol számottevő magyarság, elsősorban értelmiségiek és kereskedők, MÁV- és egyéb állami alkalmazottak éltek. (A Szávától délre például az 1910-ben itt összeírt 7695 magyarból 4028 Zágrábban, 320 pedig Károlyvároson élt.) A magyarok adták az akkori

horvátországi közlekedésben dolgozók több mint negyedét (mintegy 11 ezer főt), de kismértékben felülreprezentáltak voltak az iparban, kereskedelemben és a véderőknél is.

A horvátországi magyarság nagy része eredendően szórványokban élt, asszimilációjuk már az első világháború előtt is erőteljes volt. A Julián Egyesület, a MÁV és a reformátusok 1914-ben még 82 iskolában folytattak magyar nyelvű oktatást mintegy 12 ezer tanulóval. Az impériumváltozást követően az összes Julián- és MÁV-iskolát államosították, így a két világháború között a horvátországi magyaroknak nem maradt egyetlen magyar tannyelvű elemi iskolai tagozata sem.

A mai Horvátország területén 1910-ben 208 településen⁶ élt száznál több magyar; számuk összesen 70 ezer volt. 1921-re az ekkora magyarságú települések száma 108-ra csökkent, 52 ezer magyarral. A magyar népesség fogyása ekkor még területileg viszonylag egyenletes volt, talán kevésbé erőteljes a Szerémségben. A továbbiakban a fogyás már kisebb ütemű volt, de területileg eltérő mértékű volt.

Nyugat-Szlavóniában Belovár és Pakrac között még számos településen laktak magyarok, öt kommuna területén összesen 26 településen vannak 20-nál többen.⁷ Ugyanakkor legnagyobb településeik magyar lakosainak száma is 180 alatt marad. Az itteni, nagyon elzárta élő magyarság asszimilációja már az 1930-as évekre kimutathatóvá vált, ezt Angeli András⁸ szociográfiai jelentéseiben részletesen leírta: „Daruváron Jenschke tanító szerint kb. 320 magyar él, ezek azonban teljesen szerte szóródtak a városban. Magyar szempontból teljesen elveszettek tekinthetők. A beolvadási folyamat a legrövidebb időn belül be fog fejeződni. [...] Magában Belovár városában 200–250 magyar él. Ezek közül azonban öntudatosan csak egy-két család vallja magát magyarnak. A beolvadás itt még sokkal szembeötlőbb, mint Daruváron.” Ezek után még az is meglepő, hogy 1991-ben a két településen 118, illetve 148 fő vallotta magát magyarnak. (Belovár város 118 magyarja egyébként 27 ezres délszláv közösségben él – magyar nyelvű oktatás nélkül.) Angeli – néhány falut leszámítva – semmivel sem adott biztatóbb képet a többi nyugat-szlavóniai településről sem. Számos helyen megemlítette, hogy a magyarok lehetőség szerint elmenekültek horvát falvakba, mert a szerbekkel nem férnek össze – a horvátokkal viszont meglehetősen jól megvannak. Sok faluban a magyarok öregek, kevés gyerek van és sok az egyke. Angeli adatai megbízhatónak tűnnek és jól szembeállíthatók a népszámlálási adatokkal. (Az 1939–41-es adatok származnak Angelitől.)

⁶ Adóközségek szintjén vizsgáltunk 1910-re.

⁷ Az 1981-es népszámlálás szerint kommunánként az ilyen települések száma: Belovár 6, Grubisno Polje 6, Garesnica 4, Daruvar 6, Pakrac 4.

⁸ Angeli 1941.

2. táblázat

Szlavóniai települések magyar lakossága, 1910–1991

	Lakos 1910	Magyar 1910	Lakos 1939–41	Magyar 1939–41	Lakos 1981	Magyar 1981	Lakos 1991	Magyar 1991
Daruvár kommuna:								
Dezanovac	1414	324	...	70	1010	70	1003	62
Govedjepolje	534	280	459	238	241	39	202	33
Imsovac	835	358	...	240	380	57	309	46
Krestelovac	512	332	...	376	207	68	172	73
Trojgleva	820	213	459	238	241	39	412	41
Belovár kommuna:								
Bedenik	1467	781	474	332	686	151	723	117
Velika Pisanica	2524	729	...	600	1616	240	1469	174
Garešnica kommuna:								
Mali Pasijan	együtt:		437	216	244	23	223	16
Veliki Pasijan	849	322	447	205	359	66	374	50
Grubisnopolje kommuna:								
Grbavac	597	315	506	267	387	124	302	108
Pakrác kommuna:								
Brekinjska	561	308	477	298	244	63	199	53

Meg kell még jegyeznünk, hogy az Angelinél összeírt magyarok egy része (mint ő is írja) már akkor sem vállalta magyarságát. Hasonló jelenségről ír Arday Lajos,⁹ aki Zsdálán¹⁰ (Kapronca k.) 1988-ban „magyarul beszélő horvát nemzetiségűeket” talált, akik idegennek érezték a magyarországiakat: a 900 magyarul beszélő közül egyetlen egy vallotta magát magyarnak 1991-ben. Hasonló példát hozhatunk Légrádról, ahol 1991-ben 34 magyart számláltak, pedig csak a magyar evangélikusok több mint kétszázan voltak. Jellemző, hogy pl. 1981-ben Krestelovac (Daruvár k.) 207 lakosából 68 magyarnak, de 52 jugoszlávnak vallotta magát. Miután 14 horvát és 49 szerb is lakott a faluban, a jugoszlávok nem mind magyarok voltak (nagyobb részük azonban az). Bármennyire is szomorú, a tények azt mutatják, hogy a nyugat-szlavóniai magyarok teljes asszimilációja néhány éven (esetleg évtizeden) belül bekövetkezik.

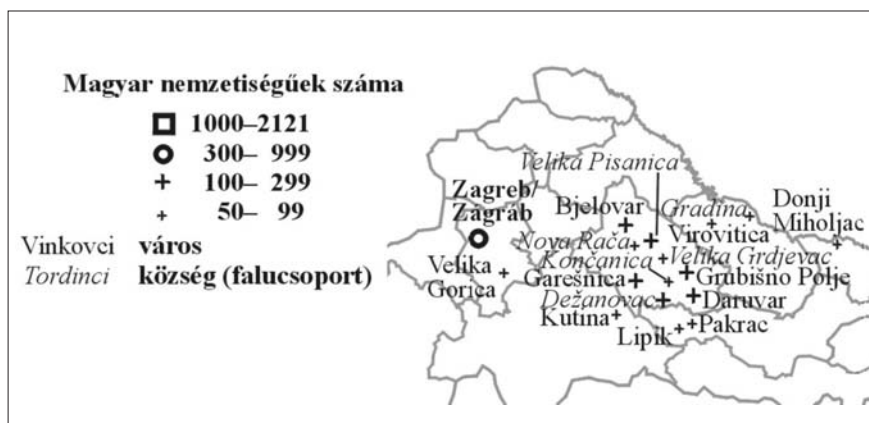
Kelet-Szlavónia Daruvár és Eszék közötti részén ez már megvalósult, ugyanis még szórványnak is nehezen nevezhetők azok a települések, ahol a magyarok száma még a nagyobb falvakban is 10–15 fő alatt marad. Az itteni nyolc kommuna¹¹ területén összesen hét olyan települést találunk, ahol 20 főnél több magyar él, s ezek is általában kommunaközpontok. Az Eszéktől nyugatra élő magyarokra teljes mértékben igaz az a szórványban élő kisebbségek-

⁹ Arday 1988. Kézirat.

¹⁰ 1910-ben 108 magyar anyanyelvű lakos élt itt, de több mint ezren voltak, akik beszéltek magyarul.

¹¹ A nyolc kommuna: Podravska Slatina, Orahovica, Donji Miholjac, Valpovo, Nasic, Slavonska Pozega, Nova Gradiska, Slavonski Brod.

re vonatkozó megállapítás, miszerint minél kisebb számban élnek egy településen, annál könnyebben asszimilálódnak. Közöttük egyre gyakoribbak a vegyes házasságok, arányuk 50% fölé növekedett. Erőteljesen rontja az itt élő magyarság helyzetét, hogy Eszék-től nyugatra nincs egyetlen magyar tannyelvű iskola sem, csak a Horvátországi Magyarok Szövetsége által szervezett anyanyelvű tanfolyamok működnek.

4. ábra

A szlavóniai magyar szórványok 2001-ben

Az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy a horvátországi magyarok fogyásának egyik kiemelkedő, ha nem a legfontosabb oka a szórványosodás és az ezzel összefüggésben bekövetkező felgyorsuló asszimiláció. Az alapos szórványvizsgálatokat azonban eleve behatárolja az a tény, hogy a szórvány tartalma – Dányi Dezső megfogalmazása¹² szerint – „inoperábilis”, „hiányzik a kicsi, a kevés – arány vagy tömeg – kvantitatív határainak definíciója”. A mai napig mindenki olyan saját meghatározást alkalmaz, amelyet koncepciója, habitusa vagy érdekei szerint célszerűnek lát. Alapos kutatások nélkül nem kívánunk állást foglalni, annyit azonban bátran kijelenthetünk, hogy a szórványmeghatározásoknál mind a kisebbségi csoport abszolút lélekszámát, mind pedig arányát célszerű figyelembe venni. Vetési László egyébként a 30%, illetve 300 fő alatti nemzeti közösségeket javasolta szórványnak nevezni – régebbi magyar szórványkutatók ajánlásait elfogadva.¹³ A mennyiségi kérdés tekintetében mi egy – az eddigiektől némileg eltérő – sajátos megközelítést javasolunk: általában véve mi is kb. a 30% alatti csoportban élő etnikai közösségeket véljük szórványszerű körülmények között élőknak, de a lélekszám tekintetében a felső határt jóval rugalmasabban kezelnénk, különösen a városi szórványok esetében. Arra is tekintettel kell lennünk, hogy a szórványvizsgálatoknál valószínű-

¹² Dányi 1999, 161–206.

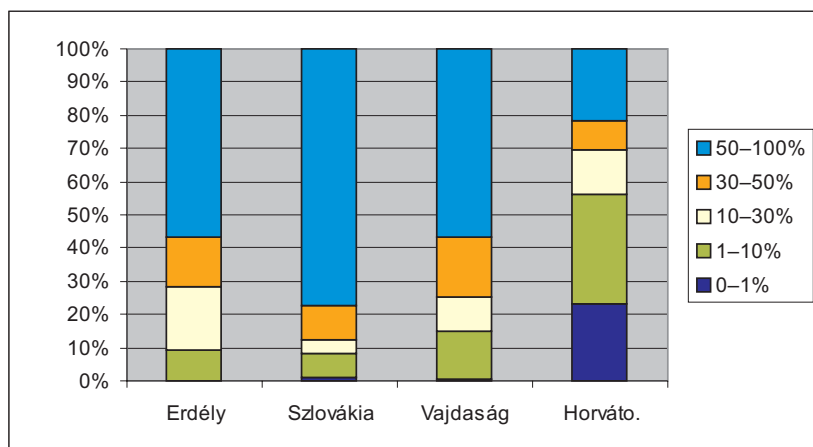
¹³ Szathmáry 1937; Schneller 1943.

leg célszerű egy alsó határértéket (arányt) is meghatározunk, amely alatt a megmaradási esélyek minimálisak. Vetési László utóbbi csoportot „foslány-magyarságnak” nevezte.¹⁴ A mennyiségi szemléleten túllépve funkcionális megközelítéssel az alábbi meghatározás is használható lehet:

„Szórványnak azokat a kisebbségi csoportokat nevezzük, amelyek számuknál és/vagy arányuknál fogva kisebbségi életüket csak korlátozottan, funkcionálisan megcsonkítva tudják megélni, de megmaradásuknak vannak esélyei. Az ezeknél kisebb, megmaradásra csak minimális eséllyel bíró kisebbségi maradványokat foslányoknak nevezzük.” (Utóbbi fogalmat Vetési László javaslatát elfogadva ajánlom.)

Bármelyik megközelítésből indulunk ki – a helyzet ugyanolyan elkésztő: a horvátországi magyarok fele szórványkörülmények, további egyharmada pedig foslánykörülmények között él, s a szlavóniai magyarokat illetően a helyzet még rosszabb, szinte teljes egészében. A teljes horvátországi magyarság szórványosodásának jellemzésére egyetlen adatsor: 1991-ben 983 településen írtak össze magyar nemzetiségű lakost, de 800 településen számuk 10 főnél kisebb volt; a horvátországi magyarok 24%-a élt olyan településen, ahol arányuk 1% alatti volt, s további 30%-uk élt az 1–10%-os kategóriájú településeken!

Az alábbi (1991/92-es adatok alapján készült) ábra jól mutatja, hogy a szórványosodás szempontjából a határokon túli magyar közösségek közül a horvátországiak helyzete egyedülállóan rossz:

5. ábra

A magyar népesség megoszlása néhány országban településenkénti arányuk szerint

Ezt a kedvezőtlen perspektívát még inkább ronthatja, hogy a horvátországi magyarok korösszetétele és demográfiai mutatói az ország nemzetiségei között a legrosszabbak között találhatók.

¹⁴ Vetési 2000.

TOVÁBBI PROBLÉMÁK, PERSPEKTÍVÁK

Az 1991–1995 között lezajlott délszláv testvérháború a horvátországi magyarság nagyobbik részének településterületén zajlott. Meglehetősen furcsán alakult a nyugat-szlavóniai magyarok sorsa: a daruvári és pakráci járás magyarjainak nagy része távozásra kényszerült, de közülük többen a néhány tíz kilométerrel nyugatabbra levő falvak szerbek által elhagyott házaiban leltek átmeneti menedéket. Így aztán néhány területen (például a bjelovári járásban) átmenetileg megnőtt a magyarok száma és aránya. (Ezen a vidéken talált menedéket a kelet-szlavóniai más nemzetiségű menekültek egy része is.) Néhány helyen anyanyelvápoló tanfolyamok indultak, s némileg megerősödött a magyar identitás, például Zágrábban. Kérdés, hogy a kényszerből áttelepült magyarok közül hányan tértek vissza, és hányan fognak még visszatérni eredeti lakóhelyükre?

A népszámlálás nemzetiségi adatainak esetében az ún. „jugoszláv nemzetiségi kategória” erőteljes torzításokat okozott, illetve nagy identitásgyengülést jelzett. A „jugoszláv” nemzetiségi kategória vázlatos áttekintése elkerülhetetlen, mert enélkül az etnikai arányváltozások valós folyamatai ismeretlenek maradnak. A „jugoszláv” nemzetiségűek 1961 óta szerepelnek a népszámlálási adatokban, de ekkor ezek még csaknem mind muzulmánok (muszlimánok, bosnyákok) voltak. Horvátországban a jugoszlávokhoz 1971-ben 84 ezren, míg 1981-ben 379 ezren (8,2%), 1991-ben pedig 106 ezren (2,2%) tartoztak, s nagy általánosságban elmondható volt, hogy elsősorban a vegyes házasságban élők, illetve a vegyes házasságban születettek, valamint köztársaságonként az ottani nemzeti és etnikai kisebbségek tagjai vallották magukat jugoszlávnak.

Az 1981. évi népszámlálás adatai alapján korábban már végeztem elemzést 10 településre vonatkozóan, azzal a feltevéssel, hogy jugoszlávoknak főleg a nemzeti kisebbségek vallották magukat, s a többiek (főleg a szerbek) másfélszer annyian, mint a magyarok. Számításaim szerint ezeken a településeken az összeírt 2356 magyar mellett mintegy 700-an lehetnek, akik magyarok vagy vegyes házasságban élők, illetve született magyar származásúak voltak, de identitásukat nem vállalva jugoszlávnak vallották magukat.¹⁵ Ki kell még egészítenünk ezt a gondolatot azzal, hogy bizonyosra vehető, hogy a szórványszerű körülmények között élő magyarok még ennél is nagyobb arányban vallhatták magukat nem magyar nemzetiségűnek – erre az anyanyelvi és nemzetiségi kommunánkénti adatok összevetéséből is következtethetünk. Tévedés ne essék, ezzel nem azt akarjuk sugallni, hogy a magyarok egynegyede vallotta magát jugoszlávnak, hanem azt, hogy az etnopolitikai légkör okozta identitászavaruk és asszimilációs veszteségük elérhette vagy megközelíthette a 25%-ot. Hasonló következtetésekre és arányokra (20–30%) jutott Éger György is a drávaszögi magyarokkal kapcsolatban.¹⁶

¹⁵ Sebők 1994.

¹⁶ Éger 1990.

Gereben Ferenc¹⁷ hasonló eredményekre jutott identitásvizsgálatai során, amikor a Drávaszög, Kelet-Szlavónia, Közép-Horvátország (Zágráb és környéke) és a Tengermellék 357 magyar nemzetiségű, 18 éven felüli jelenlegi vagy egykori (és reménybeli jövőd) lakosát keresték fel. Megkérdezték minden interjúalanytól, hogy az 1991-es népszámláláskor milyen nemzetiségűnek vallotta magát, és ezt kiegészítették azzal a kérdéssel, hogy 1997 őszén (a felmérés idején) minek tartotta magát. A válaszadók 96%-a mondta magát mindkét időpontra érvényesen magyarnak. A kérdést a kérdezett családtagjait illetően is feltették: 1997-ben a felkeresett családok 54%-ában vallotta magát minden családtag magyar nemzetiségűnek. A családok 17%-ában fordult elő az a szituáció, hogy a családtagok nemzetisége olyképpen volt többszínű, hogy a *szülő(k) magyarnak*, a *gyermek*ek viszont *mind horvátnak* vallották magukat. A horvátországi magyar családok meglehetősen nagy mértékű etnikai, illetve identitásbeli heterogenitása minden bizonnyal kapcsolatba hozható volt azzal a ténnyel, hogy a kérdezettek 36%-ának, a *házasságinterjúalanyok 40%-ának nem magyar anyanyelvű házastársa volt*, vagyis vegyes házasságban élt, főleg olyan társadalmi környezetben, ahol a magyarok kisebbségben éltek. Az előbbi minta elég kicsi, de két alapvető folyamatot mégis jól jelez. Horvátország jelentős részében a szórványkörülmények között élő magyarok nagy része vegyes házasságot köt. Az ilyen vegyes házasságban élők identitásukat általában megtartják, de gyermekeik rendszeresen – egyébként teljesen logikusan – az államalkotó többségi nemzet tagjainak vallják magukat.¹⁸

Erőteljes identitásgyengülést jelez a magyarság anyanyelvi és nemzetiségi adatsorainak összehasonlítása – alapjában véve már az szokatlan, hogy a magyarok anyanyelvi adatai lényegesen alacsonyabbak, mint a nemzetiségiek.

3. táblázat

A horvátországi magyarok anyanyelv és nemzetiség szerint, 1953–2001

Magyar	1953	1981	1991	2001
anyanyelvű	44 409	23 931	19 684	12 650
nemzetiségű	47 711	25 439	22 355	16 595
Hányados A/N	93,1	94,0	88,1	76,2

Az összes többi Kárpát-medencei magyar közösség esetében 1–7%-kal több magyar anyanyelvűt írtak össze a magyar nemzetiségűeknél, s általában a magyar nemzetiségűek 95–98%-a magát magyar anyanyelvűnek vallotta, s ez mindenhol határozott magyar identitásvállalást tükröz.¹⁹ Szilágyi N. Sándor véleménye-

¹⁷ Gereben Ferenc lásd <http://jagor.srce.hr/maho/gereben.html>

¹⁸ A vegyes házasságban élő gyermekek 70–85%-a integrálódik, majd asszimilálódik a többségi nemzethez Gurgyik László (Szlovákia), Göncz László (Szlovénia) és Kiss Tamás (Erdély) kutatásai szerint. In *Népszámlálási körkép Közép-Európából, 1989–2002*. Budapest, 2003, TLI.

¹⁹ Néhány százalék a bizonytalan (eltérő anyanyelvet és nemzetiséget bevalló) identitású, de magyar érdekltségűek aránya. Általában a magukat magyar anyanyel-

nye szerint a magukat magyar nemzetiségűnek, de más anyanyelvűnek vallóknál már nyelvi asszimiláció történt, s ezt nagy valószínűséggel követi az etnikai (nemzetiségi) asszimiláció.²⁰ Gondolatmenetét jelentős részben elfogadva, ez a nyelvi asszimiláció az itteni magyarok negyedénél már kimutatható. A szlavóniai megyék esetében azonban igen szokatlan számértékekkel találkozhatunk.

4. táblázat

A szlavóniai megyék magyar anyanyelvű és nemzetiségű népessége, 2001

Županja/megye	M. Nemz.	M. N.%	M. Any.	M. A.%
Bjelovar-Bilogora	1188	0,89	295	0,22
Koprivnica-Križevci	108	0,09	92	0,07
Požega-Slavonia	221	0,26	92	0,11
Slavonski Brod-Posavina	81	0,05	43	0,02
Virovitica-Podravina	255	0,27	197	0,21

Meglehetősen sokatmondó, hogy a magyar anyanyelvűek/magyar nemzetiségűek hányada megyénként nagymértékben eltér, bár a megyék többségében 0,67–0,87 közötti. Feltűnő azonban Bjelovar-Bilogora megye 0,25-ös értéke. Ez a terület a horvátországi magyarság kritikus szórányterülete, ahol az asszimiláció visszafordíthatatlannak tűnik, mint azt fentebb már jeleztük.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a szlavóniai magyarság csaknem egésze olyan körülmények között s annyira elszórtan él, hogy asszimilációjuk csaknem bizonyosra vehető. További fogyásuk egyértelműen prognosztizálható, s a keserű realitás alapján úgy gondoljuk, hogy a következő népszámlálás idején reális alternatívaként kell azzal számolnunk, hogy az itteni magyarok száma – legalábbis a nemzetiségi bevallás alapján – akár a felére is csökkenhet.

Felhasznált irodalom

- Angeli András 1941. *Horvátországi magyar községek szociográfiai felmérése*. Kézirat. Budapest, MKI-Archívum, 522/1987.
- Arday Lajos 1988. *Az északnyugat-horvátországi magyar szórányokról*. Kézirat. Budapest, MKI-Archívum, 836/1/1988.
- Dányi Dezső 1999. A szlovákiai szóránymagyarság. *Regio*, 3–4, 161–206. (Ez volt Dányi Dezső utolsó, életében megjelent publikációja.)
- Gereben Ferenc: *A horvátországi magyarok identitástudata*. Lásd <http://jagor.srce.hr/maho/gereben.html>
- Népszámlálási körkép Közép-Európából, 1989–2002*. Budapest, Teleki László Intézet, 2003.

vűnek – vagy kisebb mértékben magyar nemzetiségűnek – valló romák is bonyolítják a helyzetet, Horvátországban azonban a gyakorlatban nem, mert a romák száma igen alacsony.

²⁰ Szilágyi 2002.

- Schneller Károly 1943. *Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület 3. füzet.
- Sebők László 1994. A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. In *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 135–159.
- Szathmáry Lajos 1937. Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz. *Magyar Kisebbség*, június 16. Újraközölve: *Magyar Kisebbség*, 2000/3.
- Szilágyi N. Sándor 2002. Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség*, 4, 64–96.
- Vetési László 2000. Szórványstratégia – nemzetstratégia. *Magyar Kisebbség*, 2.

SUMMARY

Hungarian diaspora in Slavonia

Hungarians in Slavonia (Croatia) got settled there at the end of the 19th century. In 1910 there were 61 thousand of them whereas by 2001 went under two thousand. There are several reasons for this. The system of Hungarian language schools ceased to exist. Unfavourable demographic processes and ageing are also responsible. There is a growing rate of mixed marriages and assimilation occurs as a consequence. All of them live among diaspora conditions and this situation accelerates assimilation processes. The present Hungarian population in Slavonia has a weaker Hungarian identity and it seems inevitable that their numbers continue to decrease.